

Μαρία Βαλασάκη *

Η μάσκα στη σύγχρονη πανδημία: κοινωνιολογικές προσεγγίσεις
και ζητήματα ερμηνείας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η πανδημία που προκλήθηκε από τον κορωνοϊό SARS-CoV-2 ανέδειξε πληθώρα ζητημάτων, τα οποία χρήζουν διερεύνησης υπό σύγχρονες διεπιστημονικές οπτικές. Ένα από τα θέματα που έχουν απασχολήσει ιδιαίτερα όχι μόνο τις κοινωνικές επιστήμες αλλά το κάθε άτομο χωριστά είναι αυτό της μάσκας, το οποίο τίθεται στο σύντομο αυτό κείμενο στο επίκεντρο της συζήτησης. Η χρήση της μάσκας προβληματοποιείται σε σχέση με τις αισθήσεις, όπως τις προσεγγίζει ο Simmel (2017), ενώ οι τελευταίες ανοίγουν το δρόμο για διερωτήσεις σχετικά με τις έντονες κοινωνικές αλλαγές των τελευταίων μηνών. Συγκεκριμένα, η χρήση της μάσκας φαίνεται να επηρεάζει όχι αυτή καθαυτή την αίσθηση της ακοής, αλλά κυρίως τον τρόπο με τον οποίο κατανοούμε τους άλλους και τον εαυτό μας μέσω αυτής και τον τρόπο που χρησιμοποιούμε το σώμα μας σε σχέση με αυτήν· φαίνεται να δημιουργούνται νέα επικοινωνιακά μονοπάτια. Από την προβληματοποίηση των αισθήσεων φαίνεται ότι ο ιατρικός λόγος διαπλέκεται με τον πολιτικό και παρεισφρέει στην καθημερινότητα αφήνοντας τα μοντέλα εξουσίας να διαφανούν, δημιουργώντας παράλληλα σχήματα όπως απομόνωση-ασφάλεια, τα οποία μορφοποιούν το σύγχρονο επικοινωνιακό πλαίσιο και τον εαυτό. Υπό μια, επομένως, σύντομη «καλειδοσκοπική» οπτική, η μάσκα κατανοείται ως σύμβολο με πολλαπλά νοήματα, προσ-καλώντας στην απόδοση σημασιών και στον επαναπροσδιορισμό εννοιών.

Λέξεις κλειδιά: πανδημία, κοινωνικές αλλαγές, αισθήσεις, επικοινωνία, μάσκα

* Διδάκτωρ Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, email: maryvalas@hotmail.com

Maria Valasaki

The mask during the modern pandemic: sociological approaches
and issues of interpretation

ABSTRACT

The pandemic caused by the new coronavirus SARS-CoV-2, has designated an amount of issues that need investigation under modern multidimensional perspectives. One of the issues that have troubled not only -social- sciences but persons independently, is the issue of mask, which in this short article is in the center of the discussion. The use of mask is problematized in relation to the senses as Simmel (2017) approaches them, while the latter open the way for questions related to the intense social changes of the past few months. Specifically, the use of mask seems to affect not the sense of hearing itself but the way we perceive the others and ourselves through it and the way we use our bodies in relation to it; it seems that new communicational pathways are created. From the problematization of the senses it seems that medical discourse is interlaced with political discourse and it embeds in daily life designating models of power, creating in the meantime shapes such as isolation-safety, that shape the modern communicative context. Thus, under a short “kaleidoscopic” perspective, the mask is perceived as a symbol with multiple meanings, calling to attribution of interpretations and to renegotiation of concepts.

Key words: pandemic, social change, senses, communication, mask

Η ΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΜΑΣΚΑΣ:

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗ ΝΕΑ ΣΥΝΘΗΚΗ

Ο Simmel ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα συζητά για τις αισθήσεις των ανθρώπων στις μητροπόλεις, εκεί όπου το τυχαίο άγγιγμα μετατρέπεται σε ερέθισμα για παρεξήγηση. Το κοινωνικό περιβάλλον στην εποχή της νεωτερικότητας προβληματοποιείται από τον σπουδαίο Γερμανό κοινωνιολόγο, ο οποίος χρησιμοποιεί τις αισθήσεις ως αναλυτικό εργαλείο προκειμένου να υποδείξει τα διακυβεύματα που ανακύπτουν για τον ψυχισμό του ατόμου της σύγχρονης πόλης. Το δοκίμιο του Simmel *Μητροπολιτική αίσθηση* (2017), το οποίο παρουσίασε το 1902 για πρώτη φορά, φαίνεται να είναι σήμερα πιο σύγχρονο από ποτέ. Στη συνέχεια, μέσα από κρίσιμες κοινωνικές, θεσμικές και τεχνολογικές εξελίξεις, φτάνουμε στον 21ο αιώνα και συγκεκριμένα στην εποχή της πανδημίας, κατά την οποία το αόρατο είναι πιο επικίνδυνο από κάθε ορατό. Τα αισθητηριακά μας μέσα φαίνεται να απειλούνται, μαζί και ο εσωτερικός και κοινωνικός μας κόσμος.

Η πανδημία των τελευταίων μηνών όχι μόνο ανέδειξε ήδη υπάρχοντα προβλήματα καθ-ορίζοντας το πραγματικό μέγεθος τους, αλλά επιπλέον φαίνεται να αποτελεί το εφαλτήριο για μια νέα πραγματικότητα: οι ανισότητες ξεπροβάλλουν, οι διχασμοί πολλαπλασιάζονται, οι άλλοι διαφαίνονται απειλητικοί, η καθημερινή εμπειρία αποκτά νέα χαρακτηριστικά και οι εαυτοί μας φαίνεται να τίθενται διαρκώς υπό διαπραγμάτευση. Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερο προβληματισμό προκαλεί η χρήση της μάσκας, όχι υπό την οπτική της χρήσης ή μη χρήσης της σε δημόσιους ή και ιδιωτικούς χώρους, στα σχολεία, στις υπηρεσίες, ανάμεσα σε άλλους, αλλά σε σχέση με τις αισθήσεις. Έτσι, η συζήτηση για τη μάσκα εδώ μονοπωλεί το ενδιαφέρον και την προσεγγίζουμε υπό μια «καλειδοσκοπική» οπτική, σε σχέση με μοντέλα εξουσίας και λόγους καθυπόταξης, χωρίς απαραίτητα να στοχεύει στην ανάδειξη του ιατρικού λόγου ως κυρίαρχου μέσου για τη χειραγώγηση των σωμάτων, παρ' ότι αυτή η διάσταση δεν μπορεί να αμεληθεί. Παράλληλα, όμως, η ανάλυση της μάσκας ως μέσο βιοπολιτικής και βιοεξουσίας μάς δίνει το έναυσμα για μια διερεύνηση της καθημερινότητας των αισθήσεων, των τρόπων που τις χρησιμοποιούμε προκειμένου να κατανοήσουμε τους εαυτούς μας και τους άλλους, αλλά και των τρόπων που τελικώς οι διαφορετικοί λόγοι μορφοποιούν το σώμα, το συναίσθημα και το κοινωνικό.

Υιοθετώντας τις προσεγγίσεις του Simmel, θέτουμε τη μάσκα και τις αισθήσεις ως πεδίο διαπραγμάτευσης και περιηγούμαστε στον κόσμο της σύγχρονης

μητρόπολης, εκεί όπου οι απειλές και η επισφάλεια βρίσκονται σε πλεόνασμα. Σήμερα στη μάσκα όχι μόνο δίδεται ο ρόλος του προστάτη ή αντίθετα ο ρόλος του «αποσιωπητή», αλλά, τουλάχιστον από όσους ξεκίνησαν να τη χρησιμοποιούν συστηματικά τους τελευταίους μήνες, φαίνεται να κατανοείται ως ένα αντικείμενο που στερεί τη δυναμική της ακοής όπως την γνωρίζουμε. Αναλυτικά, ο Simmel είχε χαρακτηρίσει το αφτί ως εγωιστικό και αυτό γιατί θεωρούσε ότι μόνο λαμβάνει ερεθίσματα χωρίς να δίνει, σε αντίθεση με την όραση ή την αφή, αισθήσεις οι οποίες δημιουργούν ένα παιχνίδι όταν έρχονται σε επαφή με τα βλέμματα ή και τα σώματα των άλλων. Το αφτί, όμως, ως εγωιστικό, στην περίοδο της απαραίτητης χρήσης της μάσκας, όχι μόνο προβληματοποιείται, αλλά προβληματοποιεί τον εαυτό, ο οποίος αποδιοργανώνεται και μαζί με αυτόν και η ακουστική μας αίσθηση· φορώντας τη μάσκα νιώθουμε τόσο ότι δεν ακουγόμαστε όσο και ότι δεν ακούμε.

Καμία, όμως, μελέτη ως σήμερα (βλ. Wittum, 2013) δεν επιβεβαιώνει ότι η μάσκα συμβάλλει στο χαμήλωμα της έντασης της φωνής ή στη στέρηση της ακοής. Αντίθετα, αυτό που φαίνεται να συμβαίνει είναι ότι ως ένα νέο, ξένο, αντικείμενο μπροστά στο στόμα, αλλάζει τη συνήθεια ή αλλιώς το *habitus* των αισθήσεων. Η ακοή, όπως ορθώς αναφέρει και ο Simmel (2017, σελ. 72) συνδέεται με το στόμα και μόνο μέσω αυτής της σχέσης πραγματοποιείται το δούναι και λαβείν με τον υπόλοιπο κόσμο. Αυτό που φαίνεται να συμβαίνει με τη μάσκα είναι ότι τοποθετώντας ένα εμπόδιο μπροστά στο στόμα, μέσω (και) του οποίου ερχόμαστε σε συνδιαλλαγή με τους άλλους, στερούμαστε ακριβώς αυτή τη συνδιαλλαγή. Η μόνη αμοιβαία σχέση του αφτιού με τον κόσμο μεταβάλλεται. Από τη συζήτηση, όμως, δεν μπορεί να λείπει η όραση μέσω της οποίας εκδηλώνεται το βλέμμα, το οποίο και αυτό φαίνεται να αποπροσανατολίζεται.

Όταν, για παράδειγμα, βρισκόμαστε με έναν συν-ομιλητή, το αφτί είναι πάντα έτοιμο να λάβει την ακουστική πληροφορία. Ταυτόχρονα το βλέμμα μας, μάλλον τις περισσότερες φορές, εστιάζει στο στόμα του άλλου, «διαβάζοντας», στην ουσία, τις λέξεις. Διαπιστώνεται ένας «τριγωνισμός» αισθήσεων προκειμένου να λάβουμε όσα περισσότερα ερεθίσματα μπορούμε και στη συνέχεια να επεξεργαστούμε την πληροφορία και να την κατανοήσουμε ή όχι. Στο πλαίσιο κατανόησης της λειτουργίας της μάσκας αναφορικά με τις αισθήσεις παρατηρούμε, ως ενεργά άτομα, ότι το αφτί συνδέεται με τον έξω κόσμο και μέσω του βλέμματος, το οποίο τώρα πια χάνεται στα λοιπά ερεθίσματα, καθιστώντας το αφτί ξανά «περιθωριοποιημένο». Ο

τριγωνισμός των αισθήσεων σχεδόν χάνεται και μαζί με αυτόν ο εαυτός αναζητά τρόπους ερμηνείας της πραγματικότητας του.

Ξεκινά, έτσι, μια διαδικασία κατανόησης της ίδιας της αίσθησης της ακοής, της όρασης και της ομιλίας, εν τέλει του ίδιου του εαυτού. Φορώντας τη μάσκα αναρωτιόμαστε αν ακουγόμαστε, αν δηλαδή μιλάμε όπως αναμένεται από τους άλλους ότι θα μιλήσουμε ή αν μιλάμε όπως γνωρίζαμε ότι μιλούσαμε στο παρελθόν. Παράλληλα προσπαθούμε να κατανοήσουμε αν η ακοή μας λειτουργεί όπως πριν την χρήση της μάσκας· πραγματοποιούμε, σχεδόν αναπόφευκτα, μια διαρκή βιωματική αξιολόγηση της στιγμής. Βρισκόμαστε, λοιπόν, ανάμεσα σε ένα παρελθόν και σε ένα παρόν που διαφοροποιούνται σταδιακά ουσιωδώς, προκαλώντας ρήξεις, όχι κάθετες και μονοδιάστατες, όπως τις περιγράφει σε σχέση με την εμφάνιση μιας ασθένειας ο Bury (1991) αλλά και οι Τζανάκης και Σαββάκης (2006), αλλά συνεχείς. Στην προσπάθεια κατανόησης εκείνου που συμβαίνει στο κάθε παρόν ο εαυτός τίθεται υπό διαπραγμάτευση καθώς βρίσκεται ανάμεσα σε αντίρροπες δυνάμεις, σε δίπολα που, από τη μια πλευρά, παρουσιάζουν τη μάσκα ως προστατευτικό μέσον και, από την άλλη, βιώνεται ως εμπόδιο κατανόησης του κόσμου.

Το ζήτημα που προκύπτει εδώ είναι πολυδιάστατο. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, το *habitus* των αισθήσεων αλλάζει και αυτό συμβαίνει γιατί τα κοινωνικά νοήματα με τα οποία επενδύεται η μάσκα βρίσκονται σε αντίθεση με την ίδια την εμπειρία που προκύπτει από τη χρήση της. Τα κοινωνικά αυτά νοήματα αποτελούν σύμμιξη του ιατρικού λόγου με τις κοινωνικές αναπαραστάσεις της υγείας και της ασθένειας. Η μάσκα, όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, αποτελεί το σύμβολο του προστάτη, του μέσου εκείνου το οποίο θα εμποδίσει τον αόρατο εχθρό να εισχωρήσει στον οργανισμό και θα διασφαλίσει την υγεία. Σταδιακά η μάσκα μετατρέπεται και σε σύμβολο «αγάπης» προς τον εαυτό και στον άλλον· δηλώνει την ατομική και συλλογική ευθύνη, όπως πολλαπλώς αναφέρεται στους πολιτικούς λόγους. Έτσι, κατά μια έννοια, ο ιατρικός λόγος εισχωρεί στον πολιτικό και το αντίστροφο, συγκροτώντας την έννοια της υγείας, η οποία ταυτόχρονα αφορά στον εαυτό και στους άλλους, είναι ορατή και αόρατη, απειλείται και απειλεί, ελέγχεται και ελέγχει. Στον πολιτικό λόγο ενυπάρχει η ιατρική, επιστημονική, αυθεντία, ενώ στον ιατρικό λόγο μια πολιτική ορθότητα. Οι δύο αυτοί λόγοι διαπλέκονται συμφυρματικά δημιουργώντας όπως φαίνεται (νέες) ισχυρές ιδεολογικές τάσεις και πρακτικές.

Η μάσκα γίνεται απαραίτητη για κάθε κοινωνική συνδιαλλαγή, προασπίζει την υγεία, προστατεύοντας τον οργανισμό από επικίνδυνους εισβολείς. Υπάρχει,

όμως, και η άλλη διάσταση, εκείνη που υποδεικνύει τις νέες τάσεις βιοπολιτικής και βιοεξουσίας, αλλά και αναδεικνύει την καθημερινή εμπειρία με τη μάσκα ως μια δυσχερή με έντονες συγχύσεις κατάσταση. Η εμπειρία της μάσκας υποδεικνύει ότι δεν μεταβάλλεται μόνο η σχέση του αφτιού με τον κόσμο, αλλά και η σχέση του εαυτού με τους άλλους: το αφτί διατηρεί τον εγωισμό του, το ίδιο και ο εαυτός, ο οποίος εξαιτίας της μάσκας θωρακίζεται ακόμα περισσότερο. Από την περίπτωση που μελετάμε αναδεικνύεται το πέρασμα σε μια εποχή που φαίνεται να ξεπερνά τις κοινωνικές διαδικασίες, όπως τις γνωρίζαμε ως τώρα και ο λόγος ξεφεύγει της –μέχρι πρότινος γνωστής– εξατομίκευσης. Ο άνθρωπος που φορά μάσκα και βρίσκεται στη σύγχρονη πόλη φαίνεται να βιώνει ξαφνικά έναν αισθητηριακό αποπροσανατολισμό: βρίσκεται εντός ενός καθεστώτος εξατομίκευσης και απομόνωσης τόσο ισχυρό που από μέσα του εκφύεται όχι μόνο η υπολογιστική διαχείριση της ζωής, αλλά και ένα νέο δίκτυο σημασιών, ένας νέος πολιτισμός.

Πρόκειται για τον πολιτισμό εντός του οποίου κάθε τι γνωστό μεταβάλλεται και εμείς οι ίδιοι γινόμαστε παρατηρητές μιας καθοριστικής αλλαγής. Ποτέ άλλοτε δεν ακουγόταν τόσο συχνά η φράση που σπουδαίοι κοινωνιολόγοι (βλ. Beck, 2015· Bauman, 2009) χρησιμοποίησαν ώστε να αποτυπώσουν τις κοινωνικές διαδικασίες και τους μετασχηματισμούς: «οι αλλαγές είναι πολύ γρήγορες», αποτελεί φράση κλειδί και αν την εντάξουμε στο πλαίσιο του σύντομου αυτού άρθρου θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε τα νέα αισθητηριακά δεδομένα, αυτά που σε διάστημα μόλις λίγων μηνών αναγκάστηκαν να αλλάξουν ωθώντας και εμάς στη διαδικασία της προσαρμογής.

Κατά τη διάρκεια μιας συζήτησης, λοιπόν, φορώντας τη μάσκα, νιώθουμε τόσο ότι δεν ακούμε όσο και ότι δεν ακουγόμαστε. Η εξέλιξη της συνδιαλλαγής αυτής αναφορικά με τους ομιλητές έχει τρεις πιθανότητες: α) να βγάλουν τη μάσκα και να συνεχίσουν να μιλούν, β) να αρχίσουν να μιλούν πιο δυνατά μέχρις ότου καταλάβουν και τα δύο ή περισσότερα συμβαλλόμενα μέλη ότι η μάσκα δεν εμποδίζει στην ομιλία, και γ) να μιλούν πιο δυνατά έως ότου νιώσουν ότι καταβάλλουν τόση προσπάθεια που αυτή οδηγεί στην κούραση. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα η συνέχεια της συζήτησης να γίνει αντικείμενο έντονης σκέψης, η οποία θα εντείνει την κούραση και ο ομιλητής πιθανόν να εγκαταλείψει την συζήτηση.

Υπάρχει, όμως, και η άλλη πλευρά, εκείνη των ακροατών για τους οποίους η εξέλιξη της συνδιαλλαγής έχει επίσης τρεις πιθανότητες: α) να ακούνε χωρίς να νιώθουν ότι αντιμετωπίζουν κάποιο πρόβλημα, β) να ακούνε και ταυτόχρονα να

τραβάνε τη μάσκα διότι έτσι αισθάνονται ότι ακούνε καλύτερα, γ) να καταβάλλουν κι εκείνοι έντονη προσπάθεια να ακούσουν, βιώνοντας μια κούραση, η οποία θα οδηγήσει στην εγκατάλειψη της συζήτησης. Σχετικά με την πρώτη πιθανότητα, εάν οι ακροατές ακούνε, τότε και ο ομιλητής θα συνεχίσει να προσπαθεί να μιλάει· η αίσθηση του ανήκειν, όπως την περιγράφει ο Simmel στο δοκίμιο του για τη μόδα (2018), κατέχει ακόμα ισχυρή θέση στον κόσμο των –σύγχρονων– ατόμων. Σχετικά όμως με τη δεύτερη πιθανότητα στην περίπτωση των ακροατών, εικόνα με την οποία αρκετοί από εμάς έχουν έρθει αντιμέτωποι, υποδεικνύει όσα αναφέρθηκαν παραπάνω. Συγκεκριμένα, όταν ο ακροατής τραβάει τη μάσκα προκειμένου να ακούσει τον ομιλητή, μετατρέπεται αυτόματα εκείνη τη στιγμή σε καθρέπτη εκείνου που αναμένει από τον άλλον να κάνει. Το τράβηγμα της μάσκας υποδεικνύει τη σύνδεση του αφτιού με το στόμα και κατά συνέπεια τη σύνδεση του ενός με τον άλλον, την επαφή, την επιτυχή κοινωνική συνδιαλλαγή, η οποία βασίζεται, ή τουλάχιστον βασιζόταν πριν την έντονη εμφάνιση της μάσκας, σε συγκεκριμένους κώδικες και τρόπους επικοινωνίας.

Το τράβηγμα της μάσκας, όμως, δείχνει και τον αποπροσανατολισμό του εαυτού, την προσπάθεια που καταβάλλει εκείνη την ώρα ο ακροατής να προσδιορίσει τον εαυτό και τις αισθήσεις του σε σχέση με τους άλλους. Τραβώντας τη μάσκα την ώρα που προσπαθεί να ακούσει, ο ακροατής, μετατρέπεται σε εν δυνάμει ομιλητή και ο εαυτός ταλαντεύεται ανάμεσα στην προσπάθεια να ακούσει και να κατανοήσει αυτό που ο άλλος λέει και στην προσπάθεια να διαχειριστεί τις αισθήσεις του και να τις προσδιορίσει βάσει της νέας συνθήκης. Το σημείο, όμως, ταύτισης των δύο συμβαλλόμενων μερών είναι η περίπτωση (γ), κατά την οποία η κούραση κατακλύζει και τους δύο, δημιουργώντας ένα πλαίσιο εσωτερίκευσης και απομόνωσης. Και τα δύο μέρη βιώνουν μια παρ-όμοια κούραση καθώς και οι δύο καταλήγουν να έχουν αντίστοιχη εμπειρία· ο μεν ομιλητής κουράζεται υψώνοντας τον τόνο της φωνής του και ο δε ακροατής μετατρέπόμενος σε εν δυνάμει ομιλητή κουράζεται στην προσπάθεια τόσο να ακούσει όσο και να αισθάνεται ότι δεν ακούγεται, παρ' ότι δεν μιλάει.

Η κούραση, όμως, που αισθάνονται δύο ή περισσότεροι συμβαλλόμενοι αφορά σε μια κατάσταση απόρροια της επισφάλειας, των κινδύνων, των γρήγορων αλλαγών. Η ακοή, αν και από μερικούς θεωρείται κατώτερη αίσθηση, βοηθά το ανθρώπινο είδος όχι μόνο αναφορικά με την επιβίωσή του, αλλά και με την ανάπτυξη

του πολιτισμού και εν μέρει τη διατήρηση του ανθρώπινου είδους.¹ Στο σημερινό όμως σημείο, όπου συναντώνται ο φόβος, η ανάγκη για προστασία και έλεγχο, η ακοή, περισσότερο ενδεχομένως από ποτέ, αποτελεί η ίδια απειλή, ανάγεται υπό περιπτώσεις σε κούραση και δυσχεραίνει τη σχέση με τον εαυτό. Είναι το σημείο αυτό που ξεκινούν να δημιουργούνται νέα δίκτυα σημασιών, νέες ενσώματες εμπειρίες.

Αν και τα θεωρητικά ρεύματα ποικίλλουν, άλλοτε αναιρώντας τη σχέση των αισθήσεων με το σώμα και άλλοτε δημιουργώντας άμεσες σχέσεις με αυτό, στην περίπτωση μελέτης της μάσκας κατά τη διάρκεια της πανδημίας, φαίνεται πως η αίσθηση της ακοής προκαλεί και έναν επαναπροσδιορισμό των τεχνικών του σώματος. Συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια μιας κοινωνικής συνδιαλλαγής, αφενός, ο ομιλητής γέρνει προς τα εμπρός προκειμένου να αισθάνεται ότι ακούγεται καλύτερα, αφετέρου, ο ακροατής γέρνει κι αυτός προς τα εμπρός προκειμένου να αισθάνεται ότι ακούει καλύτερα. Τα σώματα μαθαίνουν σταδιακά σε μια νέα τεχνική και στην περίπτωση αυτή φαίνεται να δημιουργείται μια νέα έξη, η οποία, αντλώντας από το έργο του Goffman (2006), διαπιστώνεται ότι σχετίζεται με την κοινωνική τάξη, τις αγοραστικές δυνατότητες, τις πρακτικές υγιεινής, τις συνθήκες διαβίωσης. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε που τα αποκαλούμενα «κρούσματα» αφορούν περισσότερο σε άτομα άλλων εθνών ή άτομα που έχουν ήδη άλλες ασθένειες.

Έτσι, η νέα τάση του σώματος προς τα εμπρός, όταν η συνθήκη περιλαμβάνει ομιλητές και ακροατές, συμβολίζει την επιθυμία των ατόμων όχι μόνο να ακούνε και να ακούγονται καλύτερα, αλλά επιπλέον να συνδιαλέγονται, να επικοινωνούν, να ανήκουν, να προσδιορίζουν τον εαυτό σε σχέση με τα ήδη γνωστά εννοιολογικά σχήματα που κατείχαν πριν την εδραίωση της χρήσης της μάσκας. Τα σώματα κατανοούνται, στην περίπτωση αυτή, όχι μόνο ως αποδέκτες μιας επιρροής που ασκείται από τα πάνω, αλλά κυρίως ως προϊόντα κοινωνικών διαδικασιών και θεσμικών σχηματισμών. Αντίστοιχα συμβαίνει και με τα συναισθήματα. Δεν πρέπει να μας εκπλήσσει η έντονη παρουσία του φόβου και του θυμού στην καθημερινότητά μας, αφού και αυτά αποτελούν διάσταση ενός εαυτού που διαρκώς μεταβάλλεται και αναζητά σταθερά σημεία αναφοράς. Ανάμεσα, επομένως, σε ένα σώμα που αλλάζει,

¹ Θα ήταν άδικο βέβαια να υπονοήσουμε ότι άνθρωποι κωφοί δεν έχουν τη δυνατότητα της επιβίωσης ή της ανάπτυξης του πολιτισμού, αντίθετα μάλιστα καλλιεργούν σε μέγιστο βαθμό τις άλλες αισθήσεις οι οποίες τους επιτρέπουν να αντιλαμβάνονται τον κόσμο ενδεχομένως καλύτερα από ότι αν η ακοή τους ήταν οξεία.

σε ένα συναίσθημα που εντείνεται, σε κοινωνικές συνδιαλλαγές που μεταβάλλονται και σε αισθήσεις που διατρέχουν κάθε διάσταση, εντοπίζονται νέα επικοινωνιακά μονοπάτια.

Αναπτύσσονται, όπως φαίνεται, νέοι τρόποι επικοινωνίας, οι οποίοι μορφοποιούνται από τις αναδύμενες ανάγκες σε κοινωνικό επίπεδο. Οι ανάγκες αυτές μεταφέρονται άμεσα στα άτομα, καθώς ο πολιτικός λόγος επικαλείται αυτό που αναφέρθηκε νωρίτερα, την ατομική και συλλογική ευθύνη. Έτσι, όχι μόνο τα κοινωνικά προβλήματα μετατρέπονται σε ατομικά ψυχολογικά, όπως αναφέρει ο Beck (2015), αλλά επιπλέον, οι κοινωνικές συνθήκες, όπως φαίνεται από την περίπτωση της πανδημίας, μετατρέπονται σε ενσώματες εμπειρίες. Συγκεκριμένα, η κοινωνική αυτή συνθήκη ανατρέπει κάθε γνωστό μέχρι πρότινος επικοινωνιακό δεδομένο, επιβάλλοντας νέους τρόπους διαχείρισης του σώματος και της καθημερινότητας, επικαλούμενη την ιατρική αυθεντία. Η τελευταία προτάσσοντας ένα σύστημα γνώσεων, το οποίο συγκροτείται στο παρόν, φαίνεται να μορφοποιεί την ανάγκη της μάσκας, των τρόπων χρήσης αυτής, των τρόπων χρήσης του σώματος, αλλά και να ανάγεται στην ευθύνη.

Τα επικοινωνιακά μονοπάτια που διαμορφώνονται αναδεικνύουν και νέους εννοιολογικούς προσδιορισμούς. Η επικοινωνία που σε άλλες περιπτώσεις βασιζόταν στο συναίσθημα (βλ. Πλουζ, 2017· Βαλασάκη, 2020), πλέον βασίζεται σε μια ευθύνη, σε έναν εξορθολογισμό τόσο του συναισθήματος όσο και του άλλου, σε ένα συνειδητά ελεγχόμενο μοντέλο. Η επικοινωνία στην εποχή της πανδημίας φαίνεται να βασίζεται σε προτάγματα υγείας και ασθένειας, επικινδυνότητας και ασφάλειας, εξουσίας και ελέγχου. Αναδύεται, έτσι, ο προβληματισμός σε σχέση με τα κοινωνικά πρότυπα και τις κοινωνικές αναπαραστάσεις της υγείας, του παρεκκλίνοντος, της ασφάλειας. Φαίνεται πως κεκτημένα ετών σε σχέση με την αρρώστια (κεκτημένα που μπόρεσαν να εντάξουν σε πολλές περιπτώσεις το βιοψυχοκοινωνικό μοντέλο εντός του άκαμπτου ιατροκεντρικού) επιστρέφουν σε ένα παρελθόν κατά το οποίο ο άλλος, ιδιαίτερα αυτός που έχει ασθενήσει από κάτι, ορατό ή αόρατο, επενδύεται με νοήματα και σύμβολα επικινδυνότητας. Η μελέτη του Goffman (2001) για το στίγμα είναι πιο καίρια από ποτέ.

Διαμορφώνεται έτσι μια λογική της απόστασης και της προφύλαξης, ενδεχομένως η εποχή της επικινδυνότητας. Η επικοινωνία σταδιακά αποκτά χαρακτηριστικά απομόνωσης και οι αισθήσεις διαφαίνονται ως έρμια των νέων καταστάσεων. Ο φόβος κυριαρχεί και κοινωνικές συνδιαλλαγές στους δρόμους με

ανθρώπους που παίζουν μουσική και διασκεδάζουν πλέον είναι δακτυλοδεικτούμενες και κατακριτέες. Η μάσκα φαίνεται ο προστάτης όλων (μεμονωμένα και συλλογικά) και οι αυθεντίες–εκπρόσωποι της ιατρικής επιστήμης κατέχουν το δικαίωμα παροχής συμβουλών για σωστή επικοινωνία, ορθές συνδιαλλαγές, ασφαλείς συναναστροφές, δημιουργώντας εννοιολογικά σχήματα όπως απομόνωση-ασφάλεια. Από την ακοή, επομένως, και τη χρήση της μάσκας διαπιστώνεται ότι η συζήτηση αφορά σε κάτι πολύ περισσότερο από ένα κομμάτι ύφασμα και μερικές άβολες στιγμές. Άλλοτε δυνατότητες μετατρέπονται σε αδυνατότητες και σενάρια επιστημονικής φαντασίας υποστασιοποιούνται, προβληματοποιώντας την εξέλιξη των ανθρώπινων σχέσεων, των σωμάτων και των συναισθημάτων, εν τέλει των εαυτών.

Η μάσκα, επομένως, κατανοείται ως το σύμβολο αλλαγής μιας εποχής, πολιτισμών και ανθρώπων. Και παρ' ότι η συζήτηση αγγίζει πολλά, από διαφορετικά θεωρητικά ρεύματα και πεδία σημεία, τα οποία εκ πρώτης όψεως διαφαίνονται ως και συγκρουόμενα μεταξύ τους, ταυτόχρονα, αφενός, προσφέρει τη δυνατότητα για την ερμηνεία ενός από τα πιο «απαραίτητα» αντικείμενα της εποχής της πανδημίας, αφετέρου, δημιουργεί το έδαφος για περαιτέρω προβληματισμό και μελέτη της κοινωνίας που ανασυγκροτείται και φαίνεται να ξεπερνά τα όρια της μετανεωτερικότητας (βλ. Giddens, 2002), περιμένοντας για την απόδοση ενός νέου ονόματος, το οποίο θα είναι επενδυμένο με νέα νοήματα, νέες σημασίες και νέα συστήματα γνώσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Βαλασάκη, Μ. (2020). *Νεανική Πάρκινσον: ενσώματες εμπειρίες και καθημερινές πρακτικές*. Διδακτορική διατριβή. Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Bauman, Z. (2009). *Ρευστοί καιροί* (μτφρ.: Γεωργιάς Κ.). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Beck, U. (2015). *Κοινωνία της διακινδύνευσης: Καθ' οδόν προς μία άλλη νεωτερικότητα* (μτφρ.: Οικονόμου Η.). Αθήνα: Πεδίο.
- Giddens, A. (2002). *Ο κόσμος των ραγδαίων αλλαγών: πώς επιδρά η παγκοσμιοποίηση στη ζωή μας* (μτφρ.: Γεώργιας Κ.). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Goffman, E. (επιμ.: Λιβιεράτος Κ.) (2001). *Στίγμα: σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας* (μτφρ.: Μακρυγιάννη Δ.). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Goffman, E. (επιμ.: Λιβιεράτος Κ.) (2006). *Η παρουσίαση του εαυτού στην καθημερινή ζωή*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

- Πλουζ, E. (2017). *Ψυχρή τρυφερότητα: Η άνοδος του συναισθηματικού καπιταλισμού* (μτφρ.: Στασινοπούλου Μ.). Αθήνα: Oposito.
- Simmel, G. (2017). *Μητροπολιτική Αίσθηση: Οι μεγαλουπόλεις και η διαμόρφωση της συνείδησης: Κοινωνιολογία των Αισθήσεων* (μτφρ.: Μείτάνη Ι.). Αθήνα: Άγρα.
- Simmel, G. (2018). *Η μόδα*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Τζανάκης, Μ. και Σαββάκης, Μ. (2006). Βιογραφική ρήξη και αφήγηση: Μεθοδολογικές επισημάνσεις. Ανακοίνωση στο Συνέδριο -Σεμινάριο Ζητήματα μεθοδολογίας της έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες, Τμήμα Κοινωνιολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο 25-28 Οκτωβρίου 2003, σελ. 37-64.

Ξενόγλωσση

- Bury, M. (1991). The sociology of chronic illness: a review of research and prospects. *Sociology of Health and Illness*, 13 (4), pp. 451-468.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-9566.1991.tb00522.x>
- Wittum, K.J. (2013). *The effects of surgical masks on speech perception in noise*. Research thesis. The Ohio State University.
<https://core.ac.uk/download/pdf/159556821.pdf>